

Technická univerzita v Liberci

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Katedra: filosofie

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní program: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání –
(kombinace) Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání

RŮZNÁ POJETÍ SVOBODY V POLITICKÝCH IDEOLOGÍCH
DIFFERENT INTERPRETATIONS OF FREEDOM IN POLITICAL
IDEOLOGIES

Bakalářská práce: 10-FP-KFL-0040

Autor:

Michaela ŠVARCOVÁ

Podpis:

Adresa:

Horní 298

512 45, Rokytnice nad Jizerou

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.

Konzultant: Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
50	12728	0	0	11	0

V Liberci dne: 26. 7. 2010

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

V Liberci dne: 26. 07. 2010.

Michaela Švarcová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce Mgr. Ing. Martinu Brabcovi, Ph.D. za jeho vedení, zapůjčení důležitých knih, poskytnuté informace a odborné rady při zpracovávání daného tématu.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Anotace

Bakalářská práce podává přehled postoje hlavních politických ideologií (fašismu, socialismu, liberalismu a konzervatismu) ke svobodě. Práce je členěna na 2 hlavní části. První se zabývá rozbohem pojetí svobody v současné politické filosofii. V druhé části je tento rozbor aplikován na jednotlivé ideologie a na jejich pohled na svobodu. Tím se nám ukázaly zásadní rozdíly mezi zmíněnými politickými ideologiemi v jejich pohledu na svobodu. Prameny, z kterých se vychází, jsou díla myslitelů, kteří teoretizují vybraný politický směr.

Klíčová slova: svoboda, fašismus, socialismus, liberalismus, konzervatismus, dichotomie svobody

Different Interpretations of Freedom in Political Ideologies

Summary

This Bachelor Thesis deals with an overview of the attitudes of the main political ideologies (fascism, socialism, liberalism and conservatism) to freedom. The work is divided into 2 main sections. The first section analysis the concept of freedom in the contemporary political philosophy. In the second section the analysis is applied to particular ideologies and their view of freedom. This it has shown significant differences between mentioned political ideologies in their view of freedom. The sources from which it comes out are works of thinkers who theorize the chosen political course.

Key words: freedom, fascism, socialism, liberalism, conservatism, the dichotomy of freedom

Verschiedene Konzeptionen der Freiheit in politischen Ideologien

Zusammenfassung

Die Baccalaureusarbeit gibt eine Übersicht der Stellungen der vorwiegenden politischen Ideologien (Faschismus, Sozialismus, Liberalismus und Konservatismus) zur Freiheit. Die Arbeit ist in zwei Hauptteile gegliedert. Der erste befasst sich mit der Analyse einer Freiheits Konzeption in der gegenwärtigen politischen Philosophie. Im zweiten Teil ist diese Analyse auf die einzelnen Ideologien und deren Ansicht zur Freiheit appliziert. Dadurch zeigten sich uns grundsätzliche Unterschiede zwischen den erwähnten politischen Ideologien und deren Ansicht zur Freiheit. Quellen, aus welchen ausgegangen wird, sind Werke von Denkern, welche den auserwählten politischen Kurs theoretisieren.

Schlüsselworte: Freiheit, Faschismus, Sozialismus, Liberalismus, Konservatismus, Dichotomie der Freiheit

Obsah

Úvod.....	8
1. Různá pojetí svobody.....	9
1.1. Negativní a pozitivní svoboda.....	9
1.1.1. Negativní pojetí svobody.....	9
1.1.2. Pozitivní pojetí svobody.....	10
1.2. Moderní rozlišení svobody.....	11
1.2.1. Účinná svoboda versus svoboda formální.....	11
1.2.2. Svoboda jako autonomie versus svoboda jako možnost dělat si, co chci....	12
1.2.3. Svoboda jako politická účast versus svoboda, která začíná tam, kde končí politika.....	14
2. Svoboda a vlastnictví.....	17
2.1.1. Moralizované a nemoralizované pojetí svobody.....	17
2.1.2. Ospravedlněné přerozdělování, aniž by zvětšovalo svobodu.....	18
2.1.3. Přerozdělování a účinná svoboda.....	19
2.1.4. Svoboda z hlediska kvantity.....	19
2.1.5. Svoboda jako odmítnutí soukromého vlastnictví a trhu.....	20
2.1.6. Svoboda jako poslušnost mravního zákona.....	21
3. Politické ideologie.....	22
3.1. Fašismus – základní údaje.....	22
3.1.1. Soukromý majetek kontrolovaný státem.....	24
3.1.2. Svoboda, seberealizace a boj.....	24
3.2. Socialismus – základní údaje.....	27
3.2.1. Společné vlastnictví.....	29
3.2.2. O svobodě.....	30
3.3. Liberalismus – základní údaje.....	32
3.3.1. Soukromé vlastnictví.....	34
3.3.2. O svobodě.....	36
3.4. Konzervatismus – základní údaje.....	41
3.4.1. Vlastnictví posilující sociální hodnoty.....	42
3.4.2. O svobodě.....	45
Závěr.....	49

Seznam použitých zkratk a symbolů

apod.	a podobně
např.	například
atd.	a tak dále
tzv.	tak zvaný (á,é,í)

Úvod

Tato bakalářská práce, jak už vyplývá z jejího názvu, se zabývá problematikou různých pojetí svobody.

Pro zpracování této tematiky sloužila jako inspirace Berlinova stať Dva pojmy svobody, která mi odkryla dosud netušené úhly pohledu na pojem svobody. Ke zpracování bakalářské práce bylo použito analýzy odborné literatury a následně metody komparace.

Práce je členěna na dvě hlavní části, přičemž první část je zaměřena na rozlišení různých pojetí svobody v rámci současné politické filosofie. V části druhé je tento rozbor aplikován na jednotlivé politické ideologie (fašismus, socialismus, liberalismus a konzervatismus) a na jejich pohled na svobodu. Pozornost se bude věnovat i vztahu mezi svobodou a vlastnictvím v jednotlivých politických směrech, protože i zde jsou zásadní rozdíly. Vždy je nakonec zhodnoceno stanovisko, které jednotlivé směry ke svobodě zaujímají.

Cílem této bakalářské práce je ukázat zásadní rozdíly mezi zmíněnými politickými ideologiemi a jejich pohledem na svobodu.

1. Různá pojetí svobody

Úvodní část práce je věnována rozboru základních dichotomií svobody, které se rozlišují v moderní politické filosofii. Abychom se v jednotlivých názorech lépe orientovali, bude nejprve vysvětleno, jaké rozdíly mezi jednotlivými pojetími jsou. Zmíníme i dělení svobody na pozitivní a negativní, a to vzhledem k historickému významu, kterého tato koncepce dosáhla. V další části přestoupíme k hlavnímu tématu práce, a to k rozboru svobody v rámci základních politických ideologiích - fašismu, socialismu, liberalismu a konzervatismu.

1.1. Negativní a pozitivní svoboda

Rozlišení na negativní a pozitivní svobodu nacházíme především ve stati Isaiaha Berlina, Dva pojmy svobody. Berlin je zastáncem negativního pojetí svobody a před tím pozitivním se snaží varovat, protože v něm vidí číhající hrozbu. V následujících kapitolách bude řečeno, co vlastně negativní a pozitivní koncepce svobody představuje a proč se Berlin snaží před pozitivním pojetím svobody stále varovat.

1.1.1. Negativní pojetí svobody

Základní myšlenkou negativního pojetí svobody je to, že musí existovat určitá minimální oblast osobní svobody, do které nelze v žádném případě zasahovat. Čím širší zmíněná oblast je, tím volnější a svobodnější jsme. Z toho vyplývá, že Isaiah Berlin vidí negativní pojetí svobody jako „svobodu od něčeho“. Oblast nezasahování ale nemůže být neomezená, protože bychom mohli neoprávněně zasahovat do životů druhých a ovlivňovat je. Je tudíž nutné určit hranice mezi oblastí soukromého života a oblastí veřejné správní moci. Stát v tomto pojetí vystupuje jako tzv. „noční hlídač“, protože

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

jeho hlavním úkolem je dohlížet na to, aby měli všichni jedinci zajištěno minimum svobody, do kterého nemůže nikdo jiný zasahovat.

Proti tomuto pojetí můžeme argumentovat třeba tím, že i když člověku nebrání žádný právní zákaz v tom, aby dělal to, co chce, neznamená to, že to skutečně dělat může. Pokud je nemocný nebo nemá dostatek peněz, aby svůj záměr mohl provést, je v tomto případě stejně málo svobodný, jako kdyby mu právní zákaz bránil. Takto na problém reaguje Adam Swift: *„Kdyby svoboda znamenala pouhou absenci zasahování, museli bychom říci, že tento člověk může tuto práci svobodně dělat – jediné, co mu schází, je potřebná účinná schopnost (v tomto případě zdraví).“*¹

1.1.2. Pozitivní pojetí svobody

U pozitivního pojetí svobody nevycházíme z toho, že je důležité mít určitou individuální oblast, do které nikdo nebude zasahovat, ale že je třeba disponovat prostředky k realizaci našich plánů. Adam Swift se vyjadřuje takto: *„Když jsou lidé vzdělání a zdraví, mohou svobodně využívat příležitostí, které by jinak využívat nemohli. Tyto příležitosti by se jim možná nabízely jen formálně. Někteří lidé potřebují zásah státu, který jim zajistí, aby mohli tyto příležitosti využívat skutečně a účinně.“*² Pozitivní svobody ale můžeme dosáhnout i jinak. Způsob není jen jeden, je jich celá řada.

Například, pokud se na cestě za našimi cíli naskytnou určité překážky, zbavíme se jich jednoduše tak, že zvolíme jinou cestu, než tu původní. Neměli bychom chtít věci, o kterých si nejsme jisti, že jich dosáhneme, protože potom zbytečně plýtváme svými silami. Když se naučíme oprostít se od touhy po věcech, které stejně nemůžeme mít, budeme svobodní. Proto nemůžeme souhlasit s definicí negativního pojetí svobody. Když zjistíme, že jsme schopni učinit jen málo z toho, co bychom chtěli, stačí se vzdát svých tužeb, a budeme svobodní.

1 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 64.

2 Tamtéž, s. 62.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Další cestou k dosažení svobody je užití kritického rozumu. Když přijmeme věci tak, jak jsou, ztotožníme se s nimi a pochopíme, že změnit prostě nejdou, přestanou být pro nás překážkami, ale začnou být tím, co svobodně chceme. Pochopit svět znamená dosáhnout svobody. Pokud se budeme snažit o změnu toho, co je dané, jsme iracionální.

1.2. Moderní rozlišení svobody

Berlinovo rozlišení na svobodu pozitivní a negativní je ale zavádějící, protože do stejného pojetí zahrnul hned několik věcí, které jsou však významově odlišné. Můžeme nabýt dojmu, že negativní svoboda je „svobodou od něčeho“ a pozitivní svoboda „svobodou k něčemu“. Což je omyl, protože každá svoboda je „svobodou k“ i „svobodou od“. My se proto s Berlinovým rozlišením nespokojíme a budeme se zabývat důslednějším a modernějším rozdělením na: 1. účinnou a formální svobodu, 2. svobodu jako autonomii a svobodu jako možnost dělat si, co chcí, 3. svobodu jako politickou účast a svobodu, která začíná tam, kde končí politika.

1.2.1. Účinná svoboda versus svoboda formální

Účinná svoboda ve své podstatě představuje realizaci a úspěšné dokončení našeho jednání. Takovou svobodu nám může poskytnout např. naše vzdělání, zdraví nebo peníze. Oproti tomu svoboda formální vystupuje jako nezasahování do našeho jednání. Jako příklad si uvedeme člověka, který se odjakživa touží věnovat povolání advokáta. Protože žijeme v zemi, která je ve své podstatě liberální demokracií, nikdo mu v tom nebrání (alespoň ne nikdo z jeho spoluobčanů). Problém se ale nachází v tom, že tento člověk nemá dostatečné vzdělání k tomu, aby mohl jako advokát pracovat. V jeho snu mu tudíž nebrání spoluobčané, ale skutečnost, která říká, že bez řádně získaného diplomu takové povolání vykonávat jednoduše nelze, protože je třeba dosáhnout určitého stupně vzdělání.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Stejně to je i v případě, kdy jsme vážně nemocní, a naše nemoc nám brání ve výkonu chtěného povolání. Disponujeme sice formální svobodou, ale pokud nám nebude poskytnuta příslušná zdravotnická péče, která je potřebná k naší pracovní schopnosti, přijdeme o svobodu účinnou. Adam Swift to vyjádřil následujícím způsobem: *„Kdyby svoboda znamenala pouhou absenci zasahování, museli bychom říci, že tento člověk může tuto práci svobodně dělat – jediné, co mu schází, je potřebná účinná schopnost (v tomto případě zdraví). Vybaveni znalostmi o formální a účinné svobodě bychom ale mohli říci (pokud bychom ovšem chtěli), že tento člověk je svobodný formálně, protože mu nikdo nebrání zvolenou práci dělat, avšak pokud mu nebude poskytnuta příslušná léčba, nelze hovořit o jeho účinné svobodě.“*³

Někteří novodobí myslitelé řadí účinnou svobodu ke koncepci pozitivní svobody, před kterou se snaží varovat. Účinná svoboda pro ně představuje zástěrku, za kterou se mohou stát při svém jednání schovat, protože lze tvrdit, že svá rozhodnutí dělají ve jménu svobody (např. přerozdělování majetku).

1.2.2. Svoboda jako autonomie versus svoboda jako možnost dělat si, co chci

Člověk, který by se choval podle svobody jako autonomie, představuje osobnost, která má svůj život pod kontrolou, ví, co chce, dovede logicky přemýšlet, rozhodovat se, jednat správně, vybírat z různých alternativ tu, která pro něj bude ta nejlepší apod. Aby se mohl takto chovat, je zapotřebí určitého vzdělání, které posiluje svobodu jako autonomii. Jinak se může stát, že sklouzneme k tomu, že se necháme poddat každé touze, která se nám naskytne, protože nebudeme schopni správně uvažovat. V tom případě se dostáváme ke svobodě jako možnosti dělat si, co chci. Význam vzdělání v této dichotomii svobody můžeme vysvětlit slovy Adama Swifta: *„Můžeme to chápat tak, že vzdělání má dvojí úlohu: za prvé posiluje naši účinnou svobodu tím,*

3 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 64.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

že otevírá dveře, které by pro nás jinak zůstaly zavřené, a za druhé posiluje naši autonomii tím, že díky němu víme, jaké dveře se vlastně nabízejí, a že nám umožňuje lépe se rozhodnout, do kterých z otevřených dveří skutečně chceme vstoupit.“⁴

Na první pohled není u této varianty svobody nic, co by nám mohlo nějak škodit. Jako nejnebezpečnější se jeví myšlenka, že člověk může mít dvojí já. Jedno, které je nižší – emocionální, a druhé, které je vyšší – morální. Cíle jednotlivých já se mohou navzájem lišit. Tuto myšlenku dvou já nejlépe rozvinul Kant. Autonomie dosáhneme tak, když morální já ovládne já emocionální. Znamená to, že nesmíme podlehnout každé touze a každému pokušení, ale musíme se snažit ovládnout pocity svým rozumem a jasně uvažovat. Svoboda totiž rozhodně nemá představovat to, že si budeme dělat všechno, co se nám zlíbí. Adam Swift Kantovu představu, jak dosáhnout svobody vykládá takto: „Autonomie dosáhneme, když ono první „já“ - označujeme ho „vyšší já“ - ovládne „nižší já“. Pokud je vaše jednání řízeno pouze touhou či city, potom ho nemáte skutečně pod kontrolou. Podle Kanta pak jednáte heteronomně („hetero“=jiný, stejně jako ve slově „hetero-sexuál“).⁵ Existuje řada příkladů, kdy v rozhodování jedince vyhraje nižší já nad vyšším. Někdy můžeme pociťovat touhu zkusit nějaké omamné látky či drogy, pod jejichž vlivem provedeme něco, co bychom při úplném vědomí určitě neučinili. Touha po drogách je tím pádem touhou, které podléhá naše emocionální já. Po prozření si můžeme připadat méně svobodní než před tím, vzhledem k našemu jednání. Což potvrzuje, že ne všechny naše činy jsou projevem svobody. V danou chvíli si můžeme připadat zcela svobodní, za nějaký čas si ale uvědomíme, že jsme podlehli svým touhám a nejednali v souladu s naším „racionálním“ já, a tudíž jsme svou osobní svobodu neposílili, ale oslabili. Z příkladu také vyplývá, že svoboda nemusí být vždy omezována nějakou silou z okolí. Touha po cigaretě, která nás omezuje, vychází z nás samých.

⁴ Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 66.

⁵ Tamtéž, s. 66.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Všechno začíná být nebezpečné ve chvíli, kdy by někoho jiného napadlo s námi manipulovat a říkat nám, co máme dělat. Vypadalo by to asi následovně: Petr a Pavla se rozhodli navštívit kino. Pavla by ráda zhlédla romantický film a poté zaskočila na sklenku vína. Petr jí na to však odpovídá: „Pavlo, romantický film a víno? To si jenom myslíš, že se chceš podívat na takový film, ale určitě se ti bude daleko víc líbit tenhle akční. A potom zajdeme raději na pivo jako minule.“ Petr se snaží Pavlu cíleně přimět k tomu, aby pochopila, že její „racionální“ já chce ve skutečnosti úplně něco jiného, než sama vyslovila a bude o mnoho svobodnější, když dá ve finále zapravdu Petrovi. Situace Petra a Pavly je založena na působení jednoho jedince na druhého.

Dalo by se stejným způsobem ovlivňovat nejen jednoho člověka, ale celé masy lidí? Zcela jistě ano. Subjektem svobody už nemusí být jen jedinec, ale může jím být celý národ. Když to vezmeme v úvahu, kdo může ovlivňovat jednotlivce jako Petr Pavlu? Národ. A zde se pro řadu filosofů nachází to nejvíce znepokojující. Jednání jedince je autonomní, když se ztotožňuje s jednáním národa. Existuje tedy vyšší já, které přesahuje i samotného jedince. Jedinci si myslí, že stát je svým prostřednictvím nutí preferovat své zájmy, které ale nejsou jejich vlastními. Naopak stát zastává názor, že zájmy národa představují to samé, co zájmy jednotlivců, jen je třeba probudit v nich jejich „vyšší“ já. Kdy přichází nebezpečnost svobody jako autonomie Adam Swift líčí svými slovy takto: *„Je to tehdy, když někdo (stát) neodolá pokušení říct: „Ty si myslíš, že chceš A. A ale chce pouze tvoje heteronomní já. Tvé skutečné já chce B. Já ti tedy dám B. Možná to vypadá, jako bych omezoval tvou svobodu, ale ve skutečnosti to tak není. Naopak, když tě přiměji, aby dělal to, co chce tvé skutečné já, učiním tě svobodnějším.“*⁶

6 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 66-67.

1.2.3. Svoboda jako politická účast versus svoboda, která začíná tam, kde končí politika

V poslední dichotomii se proti sobě staví svoboda dosažená prostřednictvím účasti na politice a svoboda, která souvisí pouze se soukromou sférou jedince. Existuje několik důvodů, proč si myslet, že lze politickou účastí dosáhnout svobody. Podílem na tvorbě zákonů, účastí na politickém životě, volením svých zástupců do parlamentu atd. se přibližujeme opravdové svobodě, protože právě tyto činnosti jsou hlavním cílem člověka a činí jeho život hodnotným.

Další možností je myšlenka, že politická účast je nejučinnější prostředek, jak co nejlépe ochránit naši svobodu. Protože pokud se budeme podílet na politice, budeme spolutvůrci zákonů a můžeme ovlivnit chod státu. Otázkou ale zůstává, jak moc velká politická aktivita je třeba k ochraně svobody. Například liberálové si stojí za svým názorem, že by se mělo umožnit lidem žít podle jejich vlastního vědomí a svědomí. Liberální myslitelé přijímají politickou participaci jako nutné zlo, protože nás osvobozuje od vnějšího zasahování.

Když se budeme podílet na politice, budou zákony, které zároveň omezují i posilují svobodu, produktem nás samých. Pokud bude tato skutečnost dodržena, nepodléháme vůli někoho jiného a vládneme sami sobě, tudíž jsme svobodní. Adam Swift tuto myšlenku rozvádí dále takto: „*Svobodní můžeme být, regulují-li náš život zákony, pro které jsme se rozhodli sami. Proto ti, kteří žijí pod nadvládou diktátora (i kdyby jim zaručil jakkoli velkou negativní svobodu), nemohou být nikdy tak svobodní jako občané demokratického státu, kteří se sami podílejí na tvorbě zákonů. Svobodní jsou i ti, kteří jsou přehlasováni, a musí se tudíž podřídít zákonům, s nimiž nesouhlasí. Jsou svobodní v tom smyslu, že jsou rovnoprávnými členy samosprávného kolektivu, a nikoli pouhým subjektem, podléhajícím zákonům, které diktují druzí.*“⁷ Jak bylo řečeno výše, zákony zároveň posilují i omezují svobodu. A to i v případě, že jde o zákony, které jsou

7 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 70.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

produktem nás samých. Proto si nyní uvedeme ukázkou zákona, který jednak svobodu posiluje a jednak omezuje. Zmíněná ukázkou je z knihy Politická filozofie od Adama Swifta: „*Tak například zákon proti zabítí nám brání někoho zabít – omezuje tedy naši svobodu – na druhou stranu ale brání tomu, aby někdo zabil nás – a tím naši svobodu posiluje.*“⁸

Stejně to je i v následujícím příkladu: přestože nám zákony brání například v tom, abychom vyloupili banku, poskytují i ochranu před tím, aby někdo vyloupil nás. Jsme od této hrozby osvobozeni, a pokud budeme vyloupeni i přesto, pachatel bude po zásluze potrestán. Adam Swift si klade otázku, jak co nejlépe zajistit zmíněnou ochranu od hrozeb, které na nás číhají: „*Který systém tvorby zákonů lidem nejpravděpodobněji zaručí negativní svobodu? Kdy bude jejich negativní svoboda nejnezlomnější (či nejbezpečnější a nejpevnější)? Zde je odpověď: V samosprávné republice, kde se všichni občané aktivně angažují v politice. Aktivní účast v politice a silný pocit občanské povinnosti představují pro občany nejjistější cestu, jak ochránit sebe sama před vnějším zasahováním.*“⁹

8 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 69-70.

9 Tamtéž, s. 71.

2. Svoboda a vlastnictví

Na vztah svobody a vlastnictví pohlížejí politické ideologie různě. Někdy je upřednostňováno přerozdělování majetku, jindy se vyzdvihuje soukromé vlastnictví. Proto než začneme zkoumat jednotlivá tvrzení, představíme si několik různých pohledů, s jejichž pomocí lze k tomuto vztahu přistupovat.

Je zřejmé, že svoboda versus soukromé vlastnictví je vztah, který je středem pozornosti mnoha politických debat. Totalitářské státy by jednoznačně upřednostňovali poslední dva přístupy, které do hry přichází s „vyšším“ a „nižším“ já osob, a s kterými by zase určitě nesouhlasili liberálové atd.

2.1.1. Moralizované a nemoralizované pojetí svobody

Americký filozof Ronald Dworkin pracuje s termínem moralizovaného pojetí svobody. Zabývá se tím, co by lidé měli, nebo neměli mít povoleno svobodně dělat s tím, že už v počátku určitá jednání povoluje a zakazuje.

Klíčovým pojmem je v této problematice soukromé vlastnictví. Uvažujeme o jeho oprávněnosti či neoprávněnosti. Pokud jsme oprávněni k vlastnictví auta a někdo nám ho ukradne, omezuje se naše svoboda. Pokud ale oprávnění k vlastnictví vozu nemáme, prakticky k žádnému omezení nedochází (alespoň podle Dworkina).

Oponentem mu je kanadský filozof Cohen, který považuje jakýkoli zásah do našeho konání za omezení svobody. Nezáleží už na tom, zda jsme oprávněni něco vlastnit, nebo nejsme. Za důležité Cohen nepovažuje ani to, zda je sám zasahující oprávněn vstupovat do našeho konání. Cohen tedy naopak pracuje s tzv. nemoralizovaným pojetím svobody. U nemoralizovaného pojetí svobody se postupuje tak, že nejprve necháme lidi jednat. Zpětně pohlížíme na jejich činy a následně se rozhodujeme, zda takové jednání je

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

správné či ne. V případě že ne, provedeme změny, které povedou ke zlepšení situace. Nezasahujeme jako u moralizovaného pojetí hned, ale až nakonec.

My bychom měli vždy vědět, zda má vlastník skutečné vlastnické právo k danému majetku. Přerozdělení majetku původního vlastníka totiž v každém případě omezí jeho svobodu, protože už nebude moci se svým majetkem volně zacházet jako dřív. Měli bychom si však uvědomit toto: *„Důležité je, abychom uznali, že omezujeme svobodu těch, kterým majetek bereme, a to bez ohledu na to, zda je toto přerozdělování oprávněné.“*¹⁰

2.1.2. Ospravedlněné přerozdělování, aniž by zvětšovalo svobodu

Nyní se přesvědčíme o tom, že přerozdělování nemusí vždy nutně znamenat něco špatného. V mnohých případech zkvalitňuje náš život, nemusí přitom posilovat svobodu, ba dokonce ji může omezovat. Taková omezení svobody je možno ospravedlnit ve jménu jiných kladných hodnot, jako jsou např. spravedlnost, rovnost a obecné blaho. Když stát vybírá peníze ve formě sociálních dávek a zdravotního pojištění, připravuje občany o určitou finanční částku, čímž omezuje jejich svobodu. Neboť mít peníze, nebo nemít, je značný rozdíl. Na druhou stranu se tím posiluje všeobecné blaho, protože získanými penězi stát zajišťuje základní zdravotní péči pro své občany.

Naproti tomu ve Spojených státech taková forma zdravotnictví nefunguje. Lidé nemají možnost si platit zdravotní pojištění. Všechny zdravotnické zákroky si musí hradit sami. Otázkou je, která varianta je lepší? Kdy jsme svobodnější? V prvním případě, kdy platíme zdravotní pojištění, nebo v případě druhém, kdy nejsme povinni platit, ale stát nám potom taky nedaruje nic zadarmo?

10 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 73.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Podle Swifta by byla pravděpodobně přijatelnější první možnost. Protože zákon, který donucuje platit pojištění, usnadňuje lidem správně se rozhodnout, a jak říká Adam Swift: „*přivyknout něčemu, co stejně chtěli dělat i bez něj*“.¹¹ Takový zákon sice nezvyšuje naši svobodu (naopak omezuje), ale lze ho ospravedlnit např. tím, že lidem se s ním žije lépe než bez něj, a zvyšuje se jejich obecné blaho.

Swift uvádí příklad s bezpečnostními pásy, které je nutno povinně používat ve vozidlech: „*Můžeme se samozřejmě pokusit hájit názor, že bezpečnostní pásy skutečně posilují svobodu těch, kteří jsou nuceni se jimi připoutat. A to proto, že naše ryze racionální „já“ by pásy použilo, a svoboda znamená dělat to, pro co by se rozhodlo naše ryze racionální „já“.*“¹² Můžeme si stát i zatím, že bezpečnostní pásy neposilují svobodu, ale některou z jiných důležitých hodnot, jako je naše bezpečnost. Protože racionální člověk jistě nestojí o to, aby se zabil.

2.1.3. Přerozdělování a účinná svoboda

Centrem třetího přístupu je tvrzení, že přerozdělování zvyšuje účinnou svobodu občanů. Z toho vyplývá, že kdyby se nějaký milionář (podnik, stát apod.) rozhodl, že peníze daruje svým spoluobčanům nebo je vynaloží na něco, co jim je ku prospěchu, posílí tím celkovou účinnou svobodu společnosti. Po darování peněz získají spoluobčané milionáře větší možnosti k tomu, aby mohli jednat podle svých představ. Když milionář daruje své peníze, jeho svoboda se sice omezí, ale ve prospěch třeba dalších 20 lidí, kterým je dá. Tak se zvýší celkový počet osob, které mohou nyní dělat něco, co před tím nemohly a třeba chtěly.

11 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 76.

12 Tamtéž, s. 76.

2.1.4. Svoboda z hlediska kvantity

Pokud použijeme stejný příklad jako v předchozí kapitole, kde milionář část svých peněz daruje spoluobčanům, tím je přerozdělí a zvýší celkovou účinnou svobodu ve společnosti, můžeme se dívat na celou věc z kvantitativního hlediska. Jeden se peněz vzdá ve prospěch jiných dvaceti. Navýší se spolu s kvantitou vždy i kvalita? Kvalita přece nemusí stoupat přímo úměrně s množstvím. Je dost riskantní porovnávat množství svobody. Než se zaměřovat na množství, je důležitější soustředit se na hodnotu svobody a ospravedlnitelnost jejích omezení.

Velký počet omezení ještě neznamená to, že jsou špatná. Dopravní značky, varování a zákazy vstupu sice omezují svobodnou volbu našeho konání, ale děje se to tak v náš prospěch. Respektováním takových pravidel se vyhneme např. ublížením sami sobě.

Jako ukázkou zavádějícího srovnávání kvantity zmíníme příklad Británie a Afghánistánu, který uvádí Adam Swift: „*V Británii je svoboda vyznání, ale na druhou stranu spousta semaforů. V Afghánistánu je semaforů málo, avšak lidé si nemohou svobodně vybrat své vyznání. Předpokládejme, že o těchto dvou zemích nevíme nic jiného. Ve které z nich jsou potom občané svobodnější? V Británii svobodu lidí v jednom kuse omezují semaforey. V Afghánistánu je oproti tomu pouze jediná věc, kterou lidé nemohou dělat – hlásit se ke svému náboženskému přesvědčení. Pokud se na to díváme z čistě kvantitativního hlediska, zdá se, že v Británii je svoboda občanů omezena více než v Afghánistánu.*“¹³ Takové srovnání je pochopitelně absurdní, protože Británie je svobodnější než Afghánistán.

2.1.5. Svoboda jako odmítnutí soukromého vlastnictví a trhu

Jedním z posledních pohledů na vztah svobody a vlastnictví je odmítnutí soukromého vlastnictví a trhu ve jménu svobody. Pro vysvětlení použijeme slova

13 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 77-78.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Adama Swifta: „*Skutečná svoboda tedy spočívá v odmítnutí soukromého vlastnictví a trhu, které jsou ztělesněním odcizující a deformované představy o podstatě lidského bytí.*“¹⁴ Jedná se o přístup, který absolutně odmítá kapitalismus. Soukromé vlastnictví zde vystupuje jako nežádoucí zlo. Veškerý majetek je nutno přerozdělit ve jménu seberealizace člověka, jinak dojde k odloučení od pravého „já“. Soukromé vlastnictví lidem škodí, protože jsou jím zaslepeni a nedokážou rozpoznat, co jejich pravé „já“ chce, a tím pak dojít k vlastní seberealizaci, která podle Adama Swifta spočívá: „*ve spolupráci a součinnosti s ostatními lidmi, ve výrobě věcí určených pro použití (a nikoli pro směnu) a v rozdělování podle potřeby (nikoli podle produktivního vkladu).*“¹⁵

Taková svoboda se spojuje se seberealizací a s rozdvojením na „vyšší“ a „nižší“ já, ve způsob, kdy lze snadno dojít k totalitarismu.

2.1.6. Svoboda jako poslušnost mravního zákona

Poslední přístup se vyznačuje myšlenkou, že ve jménu vyšší věci bychom měli být schopni vzdát se některých svých méně důležitých svobod. Pokud nebudeme chtít ústupek učinit, budeme k tomu donuceni. Znamená to, že existuje jen jediný způsob, jak se správně zachovat, všechny ostatní způsoby jsou špatné. Být svobodný znamená jednat právě tímto jediným způsobem – poslouchat mravní zákon. Jestliže jednáme jinak, naše vyšší „já“ nefunguje správně a nerozpoznalo cestu, kterou se mělo vydat. Donucovací prostředky, které jsou použity k návratu ke správné cestě, pak nemůžeme považovat za omezování svobody. Donucení je použito pro dobro naše i celé společnosti. Protože pokud lidé nedokážou poznat, co je pro ně nejlepší, nelze po nich žádat souhlas s činy ve jménu mravního zákona. Je třeba pro ně učinit to, co pro sebe sami učinit nedokážou.

14 Tamtéž, s. 79.

15 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 79.

Člověk se vzhledem k poslušnosti mravního zákona cítí svobodně, pokud jedná racionálně (morálně). Adam Swift z toho vyvozuje následující: „*Z toho plyne, že když bohatí dají své peníze chudým, jsou svobodnější, než kdyby si je nechali pro sebe.*“¹⁶ Jednají tak v souladu se svým morálním já.

3. Politické ideologie

Nyní přistoupíme k rozboru jednotlivých ideologií, přičemž se zaměříme na základní politické ideologie - fašismus, socialismus, liberalismus a konzervatismus. Nejprve uvedeme charakteristiku každého ze zmíněných směrů a základní údaje o nich. Další část bude vždy věnována jejich vztahu k vlastnictví, protože každá z ideologií na ně pohlíží v souvislosti se svobodou jiným způsobem. V poslední části provedeme rozbor pohledu na svobodu v rámci každé z ideologií, a dojdeme tak k zařazení a zhodnocení jejich vztahu k ní. Přitom je samozřejmě jasné, že každá z ideologií je vnitřně diferencovaná, v jejich nitru tudíž existuje spousta odlišných proudů. My se však budeme soustřeďovat vždy jen na vybranou část v rámci jednotlivých politických směrů.

3.1. Fašismus – základní údaje

Než přistoupíme k bližší charakteristice fašismu, objasníme si s pomocí Andrew Heywooda a jeho knihy Politické ideologie význam slova fašismus: „*Slovo fašismus je odvozeno od „fascis“, svazku prutů, které se nosily ve starém Říme před konzuly na znak jejich authority... Až Mussolini však začal používat tento termín k pojmenování polovojskových ozbrojených jednotek, které zformoval během 1. světové války a po ní, a slovo „fascismo“ získalo jednoznačný ideologický význam.*“¹⁷ Základy fašismu můžeme najít už v 19. století. Fašismus jako ideologie však vzniká až ve století

16 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 79.

17 Heywood, A.: Politické ideologie. Praha, Victoria Publishing 1994, s. 162.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

dvacátém. Nejdůležitější období je pro něj první světová válka a následující roky po ní, v kterých se fašismus rozvíjel především v Itálii. Zhruba ve stejnou dobu vzniká v Německu národní socialismus (nacismus), který má mnohé shodné rysy s fašismem zavedeným v Itálii. V obou zemích vládla jedna strana, kterou ovládal jeden vůdce. Německý fašismus je však ještě rozšířen o myšlenku rasové nadřazenosti. K výrazným teoretikům italského fašismu patří Benito Mussolini, který principy ideologie fašismu systematicky vyložil a aplikoval v Itálii v roce 1922, kdy byl jmenován premiérem vlády, Mario Palmieri a Giovanni Gentile. Mezi největší teoretiky německé třetí říše patřili Ernst Huber a Adolf Hitler. K zániku fašistických hnutí došlo spolu s prohranou 2. světovou válkou, po níž mají už jen minimální vliv. Není ale pravdou, že by režimy s fašistickými prvky vznikaly jen na území Evropy. Mimo Evropu se jedná např. o Japonsko ve 30. letech nebo Argentinu v letech 1945-1955 za vlády Juana Perona.

Charakteristické znaky fašismu jsou snaha o budování nové civilizace prostřednictvím neustálého boje a eliminace slabých a nepotřebných jedinců. V praxi to znamenalo terorismus, útočné války a genocidu. Přičemž válka se považuje za dočasné zlo, které slouží výslednému dobru, protože boj je přirozenou věcí v lidském životě, která zaručuje vývoj a blahobyt nejlepších jedinců. Za naprosto přirozený se považuje vůdcovský princip – existuje jen jeden nejvyšší vůdce, kterému se nikdo nevyrovná. Stejně tak německý národ byl považován za jediný, který má být nadřazen všem ostatním. Fašistický stát by měl být přísně hierarchicky organizován, neměla by vládnout většina, ale pouze odpovědné osoby. Tím pádem stojí fašismus v opozici vůči liberalismu a proti demokracii, která ztotožňuje národ s většinou. Znamená to, že se fašistická společnost skládá ze tří složek. Na vrcholu pomyslné pyramidy stojí vůdce, který je naprosto neomylný a nezpochybnitelný, a který disponuje s neotřesitelnou autoritou. Druhou složku tvoří jakási elita společnosti, která se skládá pouze z mužů, kteří jsou kdykoli připraveni obětovat své životy ve jménu říše

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

(v Německu tuto elitu představují jednotky SS). Poslední a nejnižší složkou společnosti byly masy, jejichž hlavním úkolem bylo poslouchat nařízení vyšších složek.

3.1.1. Soukromý majetek kontrolovaný státem

Fašistická Itálie a nacistické Německo na rozdíl od Sovětského svazu povolovaly existenci soukromého vlastnictví. Vlastník ale musí dodržovat podmínku, že se svým majetkem bude „správně“ zacházet. Pokud se tak nestane, je stát (respektive nacistická strana) oprávněn ho zabavit. Správným zacházením se myslí jednání, které je ku prospěchu nacistické strany, která má vždy poslední slovo a majetek lidem v podstatě pouze propůjčuje. Proto má právo na jeho neustálou kontrolu. Dobro společnosti je na vyšší hodnotové úrovni než naše vlastní. Občané se musí chovat v souladu s mravním zákonem, pokud se tak chovat nebudou, jsou pro stát nemorálními občany a jako s takovými se s nimi naloží.

Omezování osobních práv a svobod pociťovali především Židé a komunisté, kterým byl také vyvlastněn jejich majetek. Německých (árijských) obyvatelů se takové změny nedotýkaly, protože byli ochotni spolupracovat na nacistickém vyzbrojování země, které bylo potřeba pro splnění Hitlerova plánu k získání životního prostoru obsazením okolních zemí.

3.1.2. Svoboda, seberealizace a boj

Počátkem 18. století se objevilo nové pojetí svobody, které následně ovlivnilo fašistické hnutí. Jedná se o pojetí svobody jako seberealizace. Jako první toto pojetí ve svém díle systematicky rozvinul Immanuel Kant. O'Sullivan cestu fašistů ke svobodě prostřednictvím seberealizace komentuje takto: *„Vše, co museli fašističtí ideologové udělat, aby se svoboda a fašismus staly navzájem zcela slučitelnými, bylo přijmout dlouhou tradici filosofie, která ztotožňovala svobodu se seberealizací vycházející ze služby společnosti nebo národu, a přidat k ní myšlenku, že národní dobro musí být*

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

totožné s posláním fašistického vůdce. Jakmile byl tento poslední krok proveden, začala „pravá svoboda“ přirozeně znamenat bezpodmínečnou poslušnost fašistického režimu.“¹⁸

Fašistický režim potřeboval pro své přežití získat co nejširší masy lidí. Navíc to museli být takoví lidé, kteří pro boj za dokonalou svobodu položí třeba i svůj život. Z toho důvodu se fašismus zaměřil především na mladší generace obyvatelstva. Snažil si je získávat už od nejútlejšího věku prostřednictvím různých mládežnických hnutí, která by je patřičně ideologicky vychovala. Mládež je nejvhodnější cílovou skupinou, protože má ještě své ideály, za kterými se neváhá vrhnout kamkoli. Nechá se strhnout, je neklidná a pro fanatismus dokonalá. Čím starší lidé jsou, tím hůř jsou manipulovatelní, nabývají moudrosti a nejsou už tak odhodlaní riskovat. O zaměření fašistů na mladou vrstvu obyvatelstva se zmiňuje i N. O'Sullivan: „*Charakteristickým znakem fašismu bylo, že mládež byla pro jeho ideologii nejen jedním z možných zdrojů podpory, ale byla přímo osou, kolem které se točily všechny jeho naděje.*“¹⁹

Nejednoznačnost ideálu svobody jako seberealizace snadno využilo fašistické hnutí, které svobodu definovalo jako boj a teror. Pokud se najde někdo, kdo s takovým ideálem nesouhlasil, stal se nepřítelem vnitřní svobody a nezbylo udělat nic jiného, než ho zlikvidovat. Pro nacismus jsou takovými nepřáteli Židé, pro socialismus buržoazie. Svobody se dosáhne jejich dokonalým vyhlazením. Když Hitler rozhodl o vyhlazení nevyhovujícího obyvatelstva, můžeme říci, že jako vůdce zastupoval svým jednáním celý národ, protože cíle vůdce jsou totožné s cíli národa.

Docházíme k závěru, že svobody nelze dosáhnout bez boje, ke kterému patří fanatismus, jež je zároveň znakem oddanosti. Když náš boj za vnitřní svobodu přesuneme do mezinárodních měřítek, válka je pak vítaným stavem věcí, u kterého ve finále ani nezáleží, jak dopadne. Důležité je bojovat a jen se nedívat, jak události

18 O'Sullivan, N.: Fašismus. Brno, Cetrum pro studium demokracie a kultury 2002, s. 67.

19 Tamtéž, s. 77.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

plynou. Jedním z hlavních důvodů válečného tažení byla stále se zvyšující populace německého národa, který měl tudíž i větší spotřebu potravin. A aby si získal zemědělskou půdu, které bylo pro početné obyvatelstvo nedostatek, nezbývalo než válčit a zabrat území okolních států. Válka se u většiny lidí rovná zlu, ale z pohledu fašismu nepůsobí vůbec jako negativní jev, protože pracuje ve jménu dobra společnosti. O myšlence neustálého boje se zmiňuje i Noël O'Sullivan: *„Tak jako v soukromém životě je nejdůležitější věcí účast na nekonečném mravním zápase kvůli němu samotnému, tak v politickém životě je důležité bojovat bez ohledu na možnost vítězství nebo na vyhlídku porážky.“*²⁰

Nyní je čas na shrnutí a zhodnocení pohledu, který zastává fašismus k hodnotě svobody. Když vše shrneme a srovnáme se základními dichotomiemi svobody v moderní politické filosofii, dojdeme k závěru, že fašismus preferuje následující podobu svobody: upřednostňuje politickou participaci, s jejíž pomocí se dosáhne svobody oproti neúčasti na politice, protože jednotlivci musí ve svém vlastním zájmu jednat pro dobro společnosti a národa. To, co je dobré, přitom neurčují jedinci sami. Pokud ale budou splňovat rozkazy elity, vůdce nebo někoho jim nadřazeného, dosáhnou vytoužené svobody. Účast na politice je něco jako lidská přirozenost, ne-li přímo povinnost. Je nutné, aby se všichni zapojili do boje za dokonalou svobodu a sloužili režimu.

V případě volby mezi autonomií, nebo možností jednat tak, jak je každému jednotlivci libo, volí fašismus jednoznačně možnost první, která je v souladu s fašistickými idejemi, jež si od počátku pohrávají s myšlenkou dvojího já. Fašisté manipulují s lidmi, říkají jim, co ve skutečnosti chtějí. Příkazy tudíž nemusí být v souladu s přáními jedinců. Proto, co se týče autonomie, by lidé měli jednat ve shodě se svým „vyšším já“, které jim říká, co je správné a může být mimo ně.

20 O'Sullivan, N.: Fašismus. Brno, Cetrum pro studium demokracie a kultury 2002, s. 73-74.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Pokud tak nejednají, režim je upozorní na nesoulad a přivede je „na správnou cestu“, přičemž tento zásah nelze považovat za omezení svobody jedince. Národní zájmy se tak rovnají zájmům jednotlivců.

A v poslední řadě přichází svoboda účinná, která je upřednostňována před svobodou formální. U této poslední dichotomie rozhodně nemůžeme říci, že by fašisté nezasahovali do života jedinců, a jednali tak v souladu se svobodou formální. Takové tvrzení by bylo naprostým nesmyslem, protože zásahy do života lidí byly prováděny na každém kroku. Skutečnost, že se fašisté přiklánějí k účinné svobodě, vyplývá jednoduše z toho, že ne všichni lidé by s neomezenou možností volby jednali v zájmu národa. Mohli by jednat také jen v zájmu svém vlastním, což je nepřijatelné, pokud se tyto zájmy budou lišit od státních. Tuto myšlenku můžeme shrnout slovy Adama Swifta z knihy Politická filosofie: *„Když dáme lidem k dispozici finanční prostředky, zvýšíme tak jejich účinnou svobodu. Vzdělání a zdravotní péče působí podobně. Když jsou lidé vzdělání a zdraví, mohou svobodně využívat příležitosti, které by jinak využívat nemohli. Tyto příležitosti by se jim možná nabízely jen formálně. Někteří lidé potřebují zásah státu, který jim zajistí, aby mohli tyto příležitosti užívat skutečně či účinně.“*²¹

3.2. Socialismus – základní údaje

Stejně jako to bylo u fašismu, počátky socialismu sahají do 19. století. Nejprve si za pomoci Politické filozofie Andrew Heywooda vysvětlíme, kdy pojem socialismus vznikl: *„Socialismus vznikl jako negativní reakce na sociální a ekonomické podmínky, které v Evropě zplodil sílíci průmyslový kapitalismus. Vznik socialistických idejí úzce souvisel se vznikem a rozvojem nové třídy průmyslových dělníků, kteří strádali bídou a ponižením, jež byly typické pro první fáze industrializace. Pokud je známo, poprvé byl termín „socialismus“ použit v roce 1827 ve Velké Británii v Družstevním časopisu*

21 Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 62.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

*a ve 40. letech 19. století už byl tento pojem známý i ve Francii, v Belgii, v německých státech a v dalších industriálních zemích.*²²

Socialismus tedy zásadně kritizuje tržní společnost a kapitalismus. Vidí v něm prostředek, který z lidí dělá sobce s touhou po stále vyšším zisku. Lidé by si podle socialistů neměli konkurovat, ale spolupracovat spolu, a přispívat tím ke všeobecnému dobru. Základem ke spolupráci je sociální rovnost, na kterou na rozdíl od liberalismu a konzervatismu klade socialismus velký důraz. V rámci toho socialisté vyzdvihují i myšlenku společného vlastnictví, které je podle nich spravedlivější než vlastnictví soukromé. Proč, to si vysvětlíme za pomoci Andrew Heywooda a jeho knihy *Politické ideologie*: „*Budou-li lidé žít v rovných podmínkách, snáze se budou jeden s druhým identifikovat a společně pracovat k obecnému prospěchu. Rovné výsledky tudíž posilují sociální solidaritu. Sociální nerovnost vede naopak ke konfliktům a nestabilitě.*“²³ Významnými teoretiky socialismu jsou především Bedřich Engels a Karel Marx, kteří vytvořili nejsystematičtější teorie socialismu. Mimo jiné tvrdili, že zánik kapitalismu je nevyhnutelný.

Charakter socialismu nebyl stále stejný, v průběhu let se měnil, a to v závislosti na životních podmínkách dělnické třídy. Andrew Heywood důvody změn vysvětluje následujícím způsobem: „*Na počátku 1. světové války byl svět socialismu jasně rozdělen na ty socialistické strany, které usilovaly o moc volební cestou a vyznávaly reformy, a na další strany působící obvykle v zaostalejších zemích (např. v Rusku), které hlásaly neustálou potřebu revoluce. Ruská revoluce v roce 1917 tento rozkol dále prohloubila; revoluční socialisté vedeni příkladem Lenina a jeho bolševické strany obvykle přijali název „komunisté“, zatímco reformní socialisté si ponechali název „socialisté“ nebo „sociální demokraté“.*“²⁴ Ve 20. století se socialistické prvky

22 Heywood, A.: *Politické ideologie*. Praha, Victoria Publishing 1994, s. 92.

23 Heywood, A.: *Politické ideologie*. Praha, EUROLEX BOHEMIA 2005, s. 117.

24 Heywood, A.: *Politické ideologie*. Praha, Victoria Publishing 1994, s. 93.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

rozšiřovaly i do Asie, Afriky nebo Jižní Ameriky. Často se za konec socialismu označují Gorbačovovy reformy v Sovětském svazu a události kolem roku 1989, během kterých byla svržena komunistická vláda v celé východní Evropě.

3.2.1. Společné vlastnictví

Socialisté preferují společné vlastnictví před vlastnictvím soukromým. Soukromý majetek podle nich vede pouze ke konfliktům a rozdílům mezi lidmi. Lidé si mezi sebou závidí, chtějí stále víc a víc, konkurují si a jsou sobečtí. Kdyby bylo vlastnictví společné, nebylo by co si závidět. Všichni by pracovali pro blaho všech. Z těchto důvodů socialisté prosazují vyvlastnění soukromého majetku a vytvoření společného vlastnictví, které bude kontrolováno státem. Soukromé vlastnictví je zdrojem všech nespravedlivých privilegií, a pokud se na něm bude trvat, bude to znamenat úpadek společnosti. Krom toho se socialisté báli, že povolení soukromého vlastnictví by mohlo vést ke vzpouře obyvatelstva, které by se díky němu bylo schopno vyhnout státní kontrole. Společnost by se díky individuálnímu vlastnictví rozdělila na dvě skupiny obyvatel - proletáře a kapitalisty. Proletáři představují skupinu obyvatel, která vykonává užitečnou činnost, a prostřednictvím vlastních schopností si obstarávají výživu. Na rozdíl od nich jsou kapitalisté pouze držitelé majetku, kteří si nabývají výživu bez vlastního přičinění (prostřednictvím úroků, dividend atd.). Kapitalisté tak cizopasí na výtěžku z činnosti proletariátu. Kdyby fungovalo společné vlastnictví, nikdy by se nemohlo podle G. B. Shawa stát, že: *„newyorská paní na př., velmi citlivé povahy, objednává pro svého zdechlého psa nádhernou rakev z růžového dřeva a stříbra, vykládanou bleděčerveným atlasem. Rakev je zhotovena; a zatím venku živé dítě pobíhá boso a od hladu zakrnělé po zamrzlé stoce. Směnná hodnota rakve zaúčtuje se jako část národního bohatství. Ale nelze připustiti, aby národ, který nemůže opatřiti svým dětem potravu a oděv, byl pokládán za bohatého, ježto opatřil pěknou rakev*

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

*pro zdechlého psa.*²⁵ Paradoxem je, že právě společné vlastnictví, které tak socialisté prosazovali, bylo jedním z rozhodujících faktorů zániku Sovětského svazu. Nepředpokládali, že absence soukromého vlastnictví povede k tomu, že občané začnou postrádat veškerou motivaci vyrábět víc, než jim bylo zadáno. Proč by to také dělali, když bylo jasné, že na jejich vlastní majetek to nebude mít vliv. Navíc za výrobu nad stanovenou normu nebyli ani odměňováni.

Socialisté viděli seberealizaci člověka v tom, že bude spolupracovat s ostatními lidmi, a tím bude vytvářet společný a sociálně rovný stát, jak mu to káže jeho vyšší já. V tomto ohledu dochází ke ztotožnění se čtvrtým přístupem ke vztahu svobody a soukromého vlastnictví - Svoboda jako odmítnutí soukromého vlastnictví a trhu.

3.2.2. O svobodě

Existovaly názory, že se v každém národě začne prosazovat individuální volnost. V socialismu však při přirozené volbě prostředků nemají přednost jednotlivci, ale společnost. Použijeme slova G. B. Shawa: „*Přejeme-li si přenést na potomstvo přímý svůj vliv a nikoliv pouze upomínku na naši výtečnost, musíme právě více se starati o to, abychom povznesli sociální organismus, jehož část sami tvoříme, než ozdokonalení vlastního svého individuálního vývinu. Anebo lépe řečeno, dokonalý a důkladný vývin jednotlivcův nezáleží nutně na nejvyšším a nejlepší vzdělání jeho vlastní osobnosti, nýbrž ve plnění co možná nejlepším jeho malicherné úlohy ve velikém sociálním ústrojí.*“²⁶ Musíme si tudíž odvyknout myslet jen sami na sebe a plně se věnovat plnění vyššího cíle ve jménu veřejného blaha. Dochází tak k vědomému odstranění individualismu, který se mění na kolektivistický socialismus. Ten je tudíž jakýmsi následníkem individualismu. Josef Macek v knize Socialismus mimo jiné vysvětluje, co rozumíme pod termínem socialismus, o vztahu socialismu k jednotlivcům

25 Shaw, G.B.: Fabiánská pojednání o socialismu. Praha, Rozhledy 1896, s. 29.

26 Shaw, G.B.: Fabiánská pojednání o socialismu. Praha, Rozhledy 1896, s. 68.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

se můžeme dočíst např. toto: „*Většina socialistů dnes povyšuje zájem celku nad zájem jednotlivce. Všichni socialisté ve svých plánech zdůrazňují, že zájem společenského celku musí mít vrch nad zájmem jednotlivců. Tím se právě liší socialismus od individualismu (politického), že individualismus činí cílem reformní činnosti uspokojení zájmu jednotlivce.*“²⁷ Socialismus se ujímá pouze ve společnostech, které jsou už pokročilé, a jejichž základ tvoří uvědomělí jednotlivci, kteří se nestarají jen o blaho své, ale záleží jim i na blahu svých spoluobčanů. Právě společnost, kterou všichni občané tvoří, se pro ně stává zárukou výživy a ochrany. Jen rozvojem společnosti člověk nabude svobody. Pokud by zanikla, zaniknou s ní i jednotlivci. Následkem toho bude jejich svoboda omezena. Protože jednotlivci tvoří jeden celek, navzájem na sebe působí. Tento vztah můžeme osvětlit pomocí následujícího tvrzení z knihy Fabiánská pojednání o socialismu, konkrétně z kapitoly Základ mravní od Sydneye Oliviera: „*Jednotlivec ve společnosti dělá to, co jest jeho přátelům vhod, a vystríhá se toho, co není pro ně vhodné, nikoli proto, že chce být považován za dobráka, nebo že očekává výhody zato, nýbrž prostě proto, že mu to činí přímo radost, když takto jedná. Zlobí se na ty, kteří oněm ubližují, nikoliv že se obává, aby jeho vlastní zájmy nebyly ohroženy jejich nespravedlivostí, nýbrž proto, že jeho přátelé se stali částí jeho samého, že rozšířil své cítění také na ně.*“²⁸

Nyní dle tří dichotomií svobody, které vycházejí z pohledu moderní politické filosofie, přistoupíme ke zhodnocení socialistického pohledu na pojem svobody. Socialismus namísto individuality upřednostňuje společnost jako celek jednotlivců. Toto stanovisko objasňuje, proč bychom socialistické ideje přiřadili k pojetí svobody získané politickou účastí a v druhém případě autonomií. Svoboda jedinců se zvyšuje s rozvojem společnosti. Je tudíž povinností každého jednotlivce, aby se angažoval a podílel na takovémto rozvoji, projevil loajalitu režimu, souhlasil s budovatelskou

27 Macek, J.: Socialismus. Praha, Státní nakladatelství 1925, s. 16.

28 Shaw, G.B.: Fabiánská pojednání o socialismu. Praha, Rozhledy 1896, s. 131.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

a propagandistickou politikou a participoval v ní. Co se týče autonomie, s jejíž pomocí lze dosáhnout podle socialistů svobody, si pohrávají (stejně jako fašisté) s myšlenkou vyššího já. Lidé jsou tak cíleně směřováni k plnění jakéhosi vyššího cíle ve jménu blaha společnosti.

Za stejným účelem, blahem společnosti, se prosazuje v rámci této ideologie i pojetí svobody jako tzv. účinné. Socialistický stát je aktivní, přerozdělováním se snaží vytvořit mezi jednotlivci stejné podmínky, příležitosti, práva apod. Z toho důvodu se nepřipouští žádný soukromý majetek. Představoval by jen úrodnou půdu pro sobectví a závist a hlavně pro sociální nerovnost, což je nepřipustné. Svoboda je totiž ve velmi úzkém vztahu se sociální rovností. Proč socialisté upřednostňují účinnou svobodu, vysvětluje text ve Fabiánských pojednáních o socialismu: *„Skutečné, účinné (nebo někdy též „pozitivní“) svobody občanů nedosáhneme tehdy, pokud se o ně „pouze“ nebudeme starat, ale tehdy, umožníme-li jim dělat to, co nedělají, třebaže jim k tomu nechybějí schopnosti.“*²⁹

3.3. Liberalismus – základní údaje

Název samotný nám už napovídá, že ústřední hodnotou liberálního politického směru je svoboda jednotlivce. Liberalismus má své kořeny už v antice, ale za jeho kolébku je považována Anglie, kde v 17. století vzniklo první hnutí jasně liberálních idejí. Jako politickou ideologii můžeme liberalismus označovat s počátkem 19. století, které můžeme označit jako století liberalismu. Už ve 40. letech se termín liberalismus používal zcela běžně k pojmenování souboru politických idejí. Prvně byl ale použit počátkem roku 1812 ve Španělsku. Nejprve se liberalismus rozvinul ve Velké Británii, později v Severní Americe a následně i ve zbytku Evropy (směrem od západu k východu) a stal se převládající ideologií současnosti. Ve století dvacátém zapůsobily liberální ideje i na některé země Afriky, Asie a Latinské Ameriky.

²⁹ Swift, A.: Politická filozofie. Praha, Portál 2005, s. 61.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Spolu s liberalismem se ruku v ruce vyvíjel i průmysl a volný trh. Navzdory dlouholetým tradicím se liberalismus nikdy plně nerozvinul. Každá země, směr nebo hnutí si z něj vzaly vždy jen část. Mezi hlavní teoretiky liberalismu patří např. John Locke, Baruch Spinoza, Immanuel Kant nebo John Stuart Mill.

Časem vznikly dva proudy, zvané klasický liberalismus a moderní liberalismus. Klasičtí liberálové tíhnou k minimálnímu státu, který co nejméně zasahuje do života občanů. Kdežto moderní liberálové chtěli, aby stát zajišťoval základní sociální služby (zdravotnictví, školství apod.). Díky tomuto vnitřnímu rozdělení liberalismu se často diskutuje o jeho myšlenkové soudržnosti. O těchto diskuzích se zmiňuje i Adam Swift: *„Někteří autoři proto tvrdí, že liberalismus není soudržná ideologie, protože obsahuje protikladné názory, zejména pokud jde o vhodnou úlohu státu. Na druhé straně se liberalismus měnil, stejně jako jiné politické ideologie, s tím, jak se jeho principy uplatňovaly v měnících se historických podmínkách... V základech liberálního učení však existuje soudržnost a jednota v podobě zásadního zdůrazňování významu osobní svobody a principů individualismu.“*³⁰ Nejvyšší politickou hodnotou, kterou liberálové uznávají, je tedy svoboda, která však nesmí být absolutní. Vždy musí existovat nějaká mez, za kterou nemůžeme, abychom nezasahovali do svobody druhých a obráceně. Všichni musí uznat, že tento princip je v jejich vlastním zájmu. Původ v liberální ideologii mají i další zásadní svobody. Některé z nich jmenuje Andrew Heywood: *„Z liberalismu vycházejí ideje svobody slova a projevu, svobody vyznání a práva na vlastnictví majetku a jsou tak hluboce vryty do západních společností, že jsou jen velice zřídka zpochybňovány.“*³¹

V rámci liberalismu je ještě hodně dalších dílčích proudů, my se však budeme držet klasických liberálních myslitelů. Navzdory všem proudům můžeme říct o cílech liberalismu následující: *„Cílem všech liberálních (a neoliberálních) koncepcí je dodnes*

30 Heywood, A.: Politické ideologie. Praha, Victoria Publishing 1994, s. 24.

31 Tamtéž, s. 22.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

*důraz na individuální svobodu a ochrana společnosti a ekonomického systému před vnějšími zásahy vlády. Liberálové tvrdí, že nelze předvídat důsledky žádného jednání, a proto i každá, byť dobře myšlená regulace může vyvolat nežádoucí důsledky ve společnosti a nerovnováhu na trhu.*³²

3.3.1. Soukromé vlastnictví

Jak říká John Gray ve svém díle *Liberalismus*: „*Být oddán individuální svobodě znamená podle všech klasických liberálních myslitelů podporovat instituce soukromého vlastnictví a svobodného trhu.*“³³ Gray se snaží dokázat, že názor socialistů a marxistů na soukromé vlastnictví je mylný, protože opomíjejí jeho výrazný vliv na ochranu svobod jedince.

Úzký vztah soukromého vlastnictví a osobní svobody souvisí s jeho povahou, jakožto prostředku rozhodování jednotlivce. Decentralizací rozhodování na úroveň jednotlivce, se umožňuje všem jednat na základě vlastních hodnot, vlastností a znalostí s co nejmenším zasahováním ze strany druhých. Pod základní formou vlastnictví si představujeme nárok na vlastnění sebe sama, což znamená, že můžeme volně využívat svých schopností, nadání, znalostí apod. Pokud k takovému jednání nejsme oprávněni, stáváme se logicky majetkem někoho jiného (v tom případě jsme otroci). Další možností je, že jsme součástí majetku společnosti, čemuž v praxi dochází v socialistickém státě. V obou případech platí, že podléháme přáním a cílům někoho jiného, než svým vlastním, tudíž nemáme vlastnické právo na sebe sama, a nejsme tak svobodní. U liberálního pojetí vlastnictví jsme nepochybně omezeni svými vlastními možnostmi, ale rozhodně nás neomezují hodnoty a názory, které převažují v našem okolí.

32 David, R.: *Politologie*. Olomouc, FIN 1995, s. 246.

33 Gray, J.: *Liberalismus*. Praha, Občanský institut 1999, s. 73.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Spojení nacházíme i mezi soukromým majetkem a autonomií jednatelce, protože člověk, který je chudý, je méně autonomní než jiný, který je bohatcem. John Gray k tomu dodává toto: „*ačkoliv je pravdou, že soukromé vlastnictví zvyšuje míru autonomie vlastníka, svobodě, kterou tento soukromý majetek vytváří, se netěší pouze jeho držitelé. Ti, kdo ve společnosti soukromého vlastnictví nevládní velký majetek, se těší takové míře autonomie, jaká je odepřena komukoli v systému společného vlastnictví, kde žádné důležité rozhodnutí nemůže být přijato bez všeobecného souhlasu. I ten nejchudší člověk žijící v systému soukromého vlastnictví má více autonomie než většina těch, kdo žijí v systému vlastnictví kolektivního...*“³⁴

Když začneme narozením, jsme si všichni bytostně rovni. Stejně tak jsme si rovni i formálně, především právně a politicky. Neexistuje mezi námi ale rovnost sociální, jelikož se nerodíme všichni stejní, máme rozdílné schopnosti a dovednosti, někdo je méně či více pracovitý apod. Kde by ale měla rovnost fungovat, je oblast možnosti příležitostí. Rovnost znamená, že jednotlivci by měli mít stejné možnosti své nerovné nadání a nerovné schopnosti rozvíjet. Soukromé vlastnictví a nerovné sociální postavení odráží nerovnou distribuci talentu a schopností nebo je důsledkem faktorů, které lidé neovlivňují, např. štěstí. Jednotlivci svůj majetek získávají po zásluze, protože jsou odměňováni za svou pracovitost a schopnosti. Výsledné rozdělení majetku je sice nerovné, ale spravedlivé.

Z hlediska Swiftových dichotomií můžeme vztah liberalismu k vlastnictví vyjádřit pomocí tzv. formální svobody. Formálně nám nikdo nestojí v cestě, abychom vlastnili nějaký majetek. Soukromé vlastnictví je v liberalismu velmi výrazně podporováno. Je však třeba k tomu mít prostředky a případně oprávnění. Pokud je nemáme, je jediná věc, která nám bude bránit, zákon. Zákon, který je nutností, abychom nezasahovali do majetku druhých.

34 Gray, J.: Liberalismus. Praha, Občanský institut 1999, s. 78.

3.3.2. O svobodě

Často se říká, že pojetí svobody zastávané klasickými liberálními autory je převážně zaměřeno na nezasahování a nezávislost jedince od společnosti. Ústředním tématem je podstata a hranice moci, kterou může společnost oprávněně uplatňovat vůči jednotlivci. Je třeba najít a stanovit hranice oprávněného vlivu veřejného mínění na nezávislost jednotlivců.

Klasičtí liberálové se tedy snaží o zachování soukromé oblasti jednotlivce, do které nebude moci nikdo jiný oprávněně zasahovat. Pojetí svobody jako oprávnění účastnit se kolektivního rozhodování za účelem seberealizace, které by Berlin označil za pozitivní, je nezajímá. Především se jim nelíbí, že není jasné, co všechno seberealizace zahrnuje. Navíc lze takové pojetí snadno zneužít k tyranii, pokud bude jeho následkem rozdělení já na dvě části – nižší a vyšší. Odmítají verzi pozitivní svobody, protože vede v důsledku ke: *„ztotožnění svobody s mocí konat – což odporuje liberálnímu ideálu rovné svobody, neboť moc nemůže být ze své povahy rozdělena rovnoměrně.“*³⁵

Vraťme se ale zpět k nezasahování a nezávislosti jedince na společnosti. Otázkou zůstává, jak sladit individuální nezávislost se společenskou kontrolou. Dříve se svobodou rozuměla ochrana před vládci, kteří své poddané tyranizovali. Omezit moc vládců lze získáním politických svobod (práv). Když vládce tato práva překročí, znamená to, že porušil své povinnosti. Druhou možností je zavedení ústavních překážek, kdy podmínkou ke schválení některých důležitých vládních aktů, je souhlas společnosti nebo jejich zástupců. Zájmy vládců se dřív nerovnalý zájmům lidu, dnes je tomu ale jinak, protože lidé zjistili, že je lepší mít státní úřady, které budou zastávat jejich funkci. Jak pokračoval tento vývoj dál vysvětluje J. S. Mill: *„Vývoj pomerov napokon dospel k bodu, keď ľudia prestali pokladat' nezávislú moc vládcov, ktorí mali*

35 Gray, J.: Liberalismus. Praha, Občanský institut 1999, s. 68.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

*záujmy protikladné k ich záujmom, za prírodnú nevyhnutnosť. Ukázalo sa jako oveľa lepšie, aby rozličné štátne úrady boli prenájomom alebo splnomocnením, ktoré môžu ľudia z vlastnej vôle zrušiť. Zdalo sa, že iba týmto spôsobom mohli nadobudnúť úplnú istotu, že vládna moc nebude nikdy zneužitá na ich úkor. Postupne se táto nová požiadavka volenej a dočasnej vlády stala hlavným cieľom ľudových strán všade tam, kde takéto strany existovali, a do značnej miery vytlačala predošlé snahy po obmedzení vládnej moci.*³⁶ Někteří myslitelé zastávali názor, že národ už nepotřeboval být chráněný proti svojí vlastní vůli, protože se nepředpokládá, že bude chtít tyranizovat sám sebe jako ho dříve tyranizovali vládcí. Představa, že lid nepotřebuje omezovat moc nad sebou samým, ale není samozřejmá. Samospráva není vládou každého nad sebou samým, ale vládou všech nad každým jednotlivcem. Vůle lidu se tak rovná vůli většiny. I v tomto případě jsou důležitá ochranná opatření před zneužitím moci, protože i lid může chtít omezit některou svoji část. O důležitosti stanovení hranic zasahování do jednání jednotlivců hovoří J. S. Mill: *„Existují hranice oprávněného vplyvu verejnej mienky na individuálnu nezávislosť. Nájsť tieto hranice a uchrániť ich před zasahováním je pre dobrý stav ľudských pomerov práve také nevyhnutné, jako je nevyhnutná ochrana před politickým despotizmom.*“³⁷ Hodnota existence každého z nás závisí na míře nezasahování ze strany jiných lidí. Proto musí být některá pravidla týkající se jednání lidí pevně stanovena zákonem. Nikoho nelze nutit, aby jednal jiným způsobem, než sám chce proto, že to pro něj bude lepší nebo že se bude cítit šťastnější. Každý má právo rozhodovat se sám bez zásahů druhých. Existují však určité výjimky, které toto pravidlo mohou porušovat. Zásah do konání jednotlivce lze ospravedlnit tím, že je to ve prospěch někoho jiného, komu chtěl dotyčný ublížit, poškodit ho, spáchat na něm nějaké zlo apod. Omezením svobody jednotlivce odvrátíme nežádoucí zlo. Klasický liberál John Stuart Mill tak přichází s principem, který jednoduše upravuje

36 Mill, J. S.: „O politickej slobode“. In: *Logika liberalizmu*. Bratislava, Kalligram 2005, s. 48-49.

37 Tamtéž, s. 52.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

vztahy mezi společností a jednotlivcem a říká, že: „*jediným cieľom, ktorý ľudí oprávňuje zasahovať – či už individuálne, alebo kolektívne – do slobody konania iných, je sebaobrana. Jediným účelom, kvôli ktorému sa môže moc spravodlivo použiť proti ktorémukoľvek členovi spoločnosti aj proti jeho vlastnej vôli, je zabrániť ubližovaniu iným. Vtedy vlastné dobro jednotlivca, telesné alebo morálne, nie je dostatočným oprávnením.*“³⁸

Pokud mluvíme o té části jednání jednotlivce, která se týká jen jeho samého, je svým absolutním pánem. Společnost může vyjádřit pouze svůj nesouhlas s určitým jednáním, může poradit apod., ale nesmí k ničemu nutit. Pokud však jde o část jednání, která se týká i druhých, podléhají jeho činy právu a zodpovídá za ně společnost. Ostatním nemusíme způsobit zlo jen svými činy, ale i svým nekonáním. V obou případech se to posuzuje jako ublížení. Někdy se může stát to, že se cíle jednotlivců, které jsou naprosto legitimní, kříží. Tím pádem si vzájemně překáží, způsobují si ztrátu a brání si v dosažení dobra, v které oba doufali. Takovýmto protikladům v zájmech jednotlivců se často není možné vyhnout. Dochází k nim např. při výběrových řízeních do zaměstnání a soutěžích. Někdo vyhrává na úkor jiných, kteří zbytečně vynaložili námahu pro něco, co nezískali. Nikdo nemá právo na nedotknutelnost před takovým druhem utrpení. Společnost zasahuje pouze tehdy, když někdo zvítězil neoprávněně pomocí podvodu, násilí apod. Když vše shrneme, jednoduše ve všem, co se týká jednotlivce a jeho vnějších vztahů s okolím, je zodpovědný těm, jejichž blaha se jeho konání (nekonání) týká.

Můžeme namítat, že všechno, co člověk dělá, se nějakým způsobem dotýká i jiných lidí. Použijme zde slova J. S. Milla: „*Vlastná sféra ľudskej slobody je teda taká, že zahrňa predovšetkým vnútornú oblasť vedomia a vyžaduje slobodu svedomia v najširšom zmysle, slobodu myslenia a cítenia, absolútnu slobodu mienky a názorov*

38 Mill, J. S.: „O politickej slobode“. In: *Logika liberalizmu*. Bratislava, Kalligram 2005, s. 57.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

*na všetky otázky, praktické či špekulatívne, vedecké, morálne či teologické.*³⁹ Millův princip však vyžaduje, abychom mohli jednat podle toho, jak sami chceme a snášet následky svého jednání, přestože ho jiní mohou považovat za nesmyslné. Z individuální svobody všech vyplývá i svoboda shromažďovat se a spojovat za jakýmkoli účelem. Pokud nejsou všechny tyto svobody respektovány, daná společnost není zcela svobodná. Jak píše J. S. Mill ve svém díle O svobodě: *„Jediná sloboda, hodná svojho mena, je sloboda hľadať vlastné dobro vlastnou cestou, pokiaľ sa nesnažíme ostatných obmedzovať v tom istom, alebo klásť prekážky ich úsiliu.*⁴⁰

Je v zájmu všech, aby se ve společnosti prosazoval rozvoj individuality, je totiž základní podmínkou blahobytu. Když lidé ztrácejí svoji individualitu, zastavuje se i pokrok. Individualita nám umožňuje dosáhnout toho nejlepšího, čeho jsme vůbec schopni dosáhnout. Pokud se nebude podporovat, bude část naší osobnosti potlačena a nebude se moci plně rozvinout. Tudiž budeme žít ve společnosti, která je průměrná, a v které nikdo nevyčníká, protože mu to není umožněno, ve společnosti, kde nedochází ke zdokonalování, bez kterého není pokroku. Ne ve všech případech jde zdokonalování ruku v ruce se svobodou, protože mohou nastat situace, kdy se prosazuje dokonalost proti lidské vůli. O důležitosti svobody pro zdokonalování se vyjadřuje i J. S. Mill: *„Sloboda je však jediným spoľahlivým a trvalým zdrojom zdokonaľovania, pretože vďaka nej máme práve toľko zdrojov dokonalosti, koľko je jednotlivcov.*⁴¹

Liberalismus je tedy na rozdíl od konzervatismu, který vyzdvihuje tradice a zvyky, zastáncem pokroku, společenských změn, zdokonalování a vývoje. Zvyky a tradice se podle liberálů hodí pro běžné situace a pro obyčejné povahy lidí, ale rozhodně ne pro povahy, které se vymykají svou neobyčejností. Zpochybňují zkušenost získanou prostřednictvím tradic a zvyků jako něco, co nemusí být správně interpretované,

39 Tamtéž, s. 60.

40 Mill, J. S.: „O politickej slobode“. In: *Logika liberalizmu*. Bratislava, Kalligram 2005, s. 60.

41 Tamtéž, s. 130.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

a pokud to správně interpretované je, nemusí to zase vyhovovat všem. I přesto, že mohou být některé zvyky užitečné a dobré, nerozvíjejí lidské vlastnosti a nadání, protože se jim člověk jen podřizuje. Bude dělat věci, které dělali před ním jiní. Bude zastávat názory, které zastávali už jiní. Takovéhle myšlení a jednání ho nijak neposiluje a nezdokonaluje. Měli bychom se snažit co nejvíce o svoje vlastní myšlení a nekopírovat jiné, protože upadnutí do uniformity společnosti rozhodně neprospěje.

Nyní vzhledem k vyložení dichotomií svobody z první části práce přistoupíme ke zhodnocení pohledu liberalismu na svobodu. Pokud bychom se měli rozhodnout, k jaké možnosti z jednotlivých dichotomií se liberalismus přikloní, došli bychom k následujícím závěrům: všechny důležité poznatky vycházejí ze zaměření liberálů na osobní svobodu a její podstatnou roli v životě člověka i celé společnosti. Hodnota svobody zasahuje do veškerého liberálního myšlení. Tato hodnota individuální svobody stojí v centru celého liberálního směru a spojuje ho.

Díky tomu se v rámci liberalismu upřednostňuje místo seberealizace a účasti v politice spíše svoboda tam, kde končí politika. Protože je mnohem důležitější soukromý život jednotlivce. Je důležitější, aby mohl jednat podle vlastní volby, bez rozkazů jiných. Každý jednotlivec však musí myslet také na to, aby jeho jednání nenarušovalo svobodu ostatních jedinců. Přes to všechno liberálové uznávají politickou participaci jako nutné zlo, které je třeba zachovat pro dobré fungování společnosti. Zákony mohou dokonce podporovat naši svobodu, pokud ale budou produktem nás samých.

Obdobně se liberální myslitelé chovají i v případě druhé dichotomie: staví se na stranu možnosti, kde je důležité především to, aby jednotlivec mohl jednat tak, jak chce. Svoboda jako autonomie se ponechává stranou. V jejím rámci jsou totiž určitá úskalí, která liberály znepokojují. Je sice jedinci prospěšné, když dokáže autonomně řídit jednání sebe sama, tak aby nejednal iracionálně, ale může nastat i situace,

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

kdy přijde někdo jiný, který bude kázat, jaké jednání prospěšné je a jaké není. V tu chvíli ztrácí jednotlivci možnost, dělat si to, co opravdu sami chtějí, což se liberálům pochopitelně nelíbí.

V poslední dichotomii svobody, kdy srovnáváme svobodu formální a účinnou, se liberálové přiklánějí ke svobodě formální, protože představuje nezasahování do našeho jednání.

3.4. Konzervatismus – základní údaje

Než přistoupíme k bližší charakteristice konzervativního politického směru, vysvětlíme nejprve, co konzervatismus jako pojem znamená: „*Slovo „konzervatismus bylo poprvé použito k pojmenování samostatné politické ideologie v první polovině 18. století. Jeho ideje se objevily jako reakce na zrychlující se tempo politických a ekonomických změn, které v mnoha ohledech zahájila Francouzská revoluce v roce 1789.*“⁴² Kolébkou konzervatismu je Anglie, jako ideologie se objevuje na počátku 19. století. Nemá žádný zřetelný cíl, začal se formovat díky zrychlujícím se politickým a ekonomickým změnám, které by se mohly stát nebezpečnými, pokud se o ně nebude starat nějaká vyšší autorita. Nestaví se proti společenskému vývoji jako takovému, ale proti vývoji překotnému, který by mohl narušovat stabilitu a řád. Proto konzervatismus hájí tradiční uspořádání společnosti, hierarchii a autoritu. Na rozdíl od konzervatismu se za reformování společnosti staví především stále více se rozpínající liberalismus, socialismus a nacionalismus. Konzervatismus kritizuje liberální myslitele obzvláště pro: „*přílišný důraz na svobodu, která je hrozbou společenského řádu, protože znamená sobecké jednání jednotlivce na úkor celku, a potlačování tradičních hodnot, protože se staly předmětem komerce.*“⁴³

42 Heywood, A.: Politické ideologie. Praha, Victoria Publishing 1994, s. 55.

43 David, R.: Politologie. Olomouc, FIN 1995, s. 250.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Výraznou vlnu konzervatismu můžeme zpozorovat od 70. let 20. století, kdy se v řadě zemí dostala k moci politická pravice. Kdo založil konzervatismus? Nebo z čeho vzniká? Za otce konzervatismu někdo považuje Edmunda Burkeho, někdo zase Davida Huma. U odpovědi, z čeho tento směr vzniká, se můžeme inspirovat Rogerem Scrutonem, který tvrdí následující: „*Konzervatismus vzniká přímo z pocitu, že člověk patří k nějakému trvalému a dávno již existujícímu společenskému řádu a že právě tato skutečnost je svrchovaně důležitá při každém jeho rozhodování co a jak dělat.*“⁴⁴ Ke sblížení některých konzervativních a liberálních proudů dochází až ve 20. století.

Ústředními pojmy konzervativní filozofie jsou majetek, autorita, tradice a svoboda. Za tradiční hodnoty se staví jako za něco, co přetrvalo třeba i několik generací, v lidech to vyvolává jistotu a bezpečí, tak proč to měnit nebo rušit? Když to vydrželo tak dlouho, znamená to, že to funguje a není třeba to měnit. Společnost se má řídit podle jasně daného řádu. Všechny změny plodí nejistotu a navíc nikdo neřekl, že reformy a revoluce budou vždy změnami k lepšímu.

3.4.1. Vlastnictví posilující sociální hodnoty

V žádném případě by konzervatismus neakceptoval možnost sociální rovnosti a společného vlastnictví. Soukromé vlastnictví je pro něj nedotknutelné. Společnost pro něj představuje určitou hierarchii, v které nelze dosáhnout rovnosti. Rovnost je dokonce nežádoucí. Vždy bude majetek, postavení a moc rozděleno nerovně podle toho, kdo si jak zaslouží.

Majetek a svoboda jsou pro konzervatismus neoddělitelně spjaty. Zrušení soukromého vlastnictví by považovali za příčinu pro následnou likvidaci svobody, protože pokud odumře vůle k obraně soukromého vlastnictví, odumře i vůle k ochraně ostatních svobod.

⁴⁴ Scruton, R.: Smysl konzervatismu. Praha, TORST 1993, s. 24.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Nejen že konzervativci uznávají soukromé vlastnictví, dokonce pro ně představuje jednu z velice důležitých hodnot. Někteří konzervativci zastávali názor, že majetek je důležitější než život, protože nás odlišuje od zvířat a činí náš život významnějším. Významnou roli majetku vyzdvihuje i R. Nisbet: „*Majetek zdaleka není jen vnějším příslušenstvím člověka, pouhým neživým sluhou lidských potřeb. Více než vše ostatní v lidské civilizaci je právě majetek samotnou podmínkou lidského člověčenství a lidské nadřazenosti nad veškerým světem přírody.*“⁴⁵ Majetek je v pojetí konzervativní ideologie v těsném vztahu nejen se svobodou, ale i s institucí rodiny. Konzervativci se snaží chránit rodinný charakter majetku a rozhodně nechtějí, aby byl vlastnictvím jednotlivce nebo kolektivním vlastnictvím celého národa. Majetek rodinu reprezentuje, měl by se předávat z generace na generaci podle zákonů prvorozenectví, jak tomu bylo odpradávná. Tímto způsobem je majetek zabezpečen před rozptylem a fragmentací. Pokud by byl princip dědičného předávání majetku zrušen, přestane majetek reprezentovat rodinu. Je pravidlem, že rodina usiluje o co nejlepší zajištění svých dětí i ostatních členů. Jakmile bude idea rodiny zatracena, budou lidé zaměřeni jen na osobní potřeby a stanou se sobeckými. Roger Scruton v knize *Smysl konzervatismu* objasňuje postoj konzervativců ke vztahu rodiny a majetku takto: „*Soukromý majetek se připojuje k základním společenským poutům a zesiluje je. Proto se konzervativce dívá na rodinu a na soukromý majetek jako na instituce, které spolu stojí a spolu se také rozpadají.*“⁴⁶

Dále je vlastnictví majetku konzervativci často spojováno s vlastnictvím půdy. Tento postoj vysvětluje blíže Robert Nisbet: „*Tocqueville i většina konzervativců je přesvědčena, že pozemkové vlastnictví samo sebe historicky ospravedlnilo svým neoddělitelným sepětím (byť v řadě případů ne zcela dobrovolným) s vysokým stupněm společenské a ekonomické zodpovědnosti – v tom smyslu, že půda jako ekonomická základna společnosti vyžaduje ke své kultivaci velké množství pečovateli,*

45 Nisbet, R.: *Konzervatismus: sen a realita*. Praha, Občanský institut 1993, s. 72.

46 Scruton, R.: *Smysl konzervatismu*. Praha, TORST 1993, s. 136.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

*takže pozemkové bohatství v sobě obsahuje zdroj pracovních příležitostí.*⁴⁷ Navíc v občanech lze posílit smysl pro svobodu a řád mnohem jednodušeji, když nabudou pocitu, že mají ve společnosti nějaký podíl (např. podíl na půdě). I u dnešních vlastníků nemovitostí tento princip ještě nepozbyl platnosti. Proti ničemu konzervativci nebojovali tak urputně jako proti zákonům, které by vazbu mezi rodinou a majetkem zpřetrhaly, především proti zákonům o přerozdělení nebo zdanění majetku. Obecně lze říci, že zákonům nebyli konzervativci příliš příznivě nakloněni, protože podle nich mnohem častěji ničí přirozené zvyklosti, než je vytváří. Všechny jsou ve své podstatě rovnostářské, protože považují jednotlivce za sobě rovné a vytvářejí pro ně rovnocenné podmínky.

Protože jsou lidé tvorové, kteří od přírody vyhledávají bezpečí a jistotu, lpí na vlastnictví majetku, který jim takové hodnoty poskytuje. Krom toho vlastnictví posiluje sociální cítění občanů. Vezměme v úvahu Angličana, který denně pečuje o svůj skvělý trávník a je na něj náležitě hrdý. Kdyby na jeho trávník někdo vylil přípravek na hubení rostlin, jistě by ho to pořádně naštvalo. Mohl to udělat například nějaký závistivý člověk, který žádný trávník nevlastní, a proto nedokáže respektovat majetek druhých. Naproti tomu soused, který má v soukromém vlastnictví podobný trávník půjde pravděpodobně na policii nebo se pokusí škůdci v jeho činu zabránit, pokud ho uvidí. Předpokládá se, že vzhledem k svému vlastnictví dokáže respektovat i majetek druhých a eventuelně ho chránit před zločinností.

Existuje ještě jeden důvod proč se konzervatisté staví takto na stranu soukromého vlastnictví. Když někdo zemře, zůstanou po něm nejen jeho osobní věci, ale třeba i dům, který nechal postavit, který vybavil podle svého vkusu, zahrada, o kterou se staral apod. Všechny tyto věci jsou jakýmsi „prodloužením“ jeho osobnosti. Je v nich zachycena část jeho já. Člověk se tak vlastně realizuje tím, co vlastní. Andrew Heywood dále

47 Nisbet, R.: Konzervatismus: sen a realita. Praha, Občanský institut 1993, s. 79-80.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

rozvádí názory na vlastnictví majetku nejen v rámci konzervatismu: „*Návrh tradičních socialistů, že vlastnictví by se mělo „zespolečnit“ a že majetky by neměly patřit soukromým jednotlivcům, ale měly by být společné, je v očích konzervativců zvlášť děsivý; hrozí totiž vznikem jakési bezduché a odosobněné společnosti. Konzervativci ovšem nejsou ochotni jít tak daleko jako liberálové typu laissez-faire, kteří zastávají názor, že jednotlivec má absolutní právo užívat svůj majetek, jak se mu zachce.*“⁴⁸

Ze všech práv podle konzervativců vyplývají i povinnosti. Pokud budu cokoli vlastnit, nemohu s tím zacházet úplně podle mé libovůle, protože moje jednání má určitý vliv i na okolní společnost. A stejná práva a povinnosti jako mám já, mají i ostatní občané. A mně nepřísluší zasahovat do jejich práv nebo je nějak porušovat, stejně jako to nepřísluší jim.

Z tohoto pohledu konzervatismus sympatizuje s prvním přístupem ke vztahu svobody a vlastnictví – Moralizované pojetí svobody. Společnost funguje na základě řádu, který stanoví, která jednání jsou špatná a která ne. Pokud jsme oprávněni k vlastnictví čehokoli a někdo nám do toho zasahuje, omezuje naši svobodu. Pokud takové oprávnění nemáme, k žádnému zásahu nedochází.

3.4.2. O svobodě

Stejně pravidlo, které platí u vztahu rovnosti se soukromým vlastnictvím, platí i u vztahu rovnosti a svobody, totiž že tyto dvě hodnoty nelze v žádném případě spojovat. Neslučitelnost plyne pro konzervativce z naprosto odlišného smyslu těchto hodnot. Zatímco smyslem svobody je ochrana individuálního a rodinného vlastnictví, které čítá materiální i nemateriální stránky lidského života, smyslem rovnosti je takové přerozdělení majetku, které vede k vytvoření společného vlastnictví. Tím, že zákon svými opatřeními tvrdě smaže majetkové rozdíly, bere příležitost vyniknout talentovaným a schopným jedincům, jejichž svoboda je díky tomu omezena. Je

48 Heywood, A.: Politické ideologie. Praha, EUROLEX BOHEMIA 2005, s. 91.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

však lidskou přirozeností, že se všichni lišíme, protože už od narození se vyvíjíme nerovným způsobem, a to jak tělesně tak duševně. Společenská hierarchie je tudíž pro svobodu nepostradatelná, stejně jako řád.

Pro srovnání zmíníme krátce postoj socialismu, který chápe rovnost jako základní předpoklad svobody, s čímž by konzervativci rozhodně nesouhlasili. Jedná se o názor, že: „skutečná svoboda spočívá v tom, že se jednotlivec bezvýhradně vzdá sám sebe i všeho svého vlastnictví ve prospěch absolutizovaného společenství.“⁴⁹ Socialisté možná mají pocit, že když se rozšíří mocenská základna na celý národ, zůstane jen velmi malé procento lidí, kteří by byli schopni zneužívat moci, protože by přece nechtěli trestat sami sebe. Konzervativci naopak mají obavu z toho, že většina by mohla mít tendenci utlačovat a omezovat menšinu, vnutit jí svoji vůli. Snaží se ochránit společenské skupiny jako je rodina, komunita, obchodní spolek apod., protože tvoří mezistupeň mezi jednotlivci a státem. Zprostředkující skupiny posilují svobodu jednotlivců, která bez nich nejde zaručit. Pokud stát začne zužovat prostor práv takových skupin, omezí tím zároveň i práva jednotlivců, a tím pádem dojde ke zhroucení celé individuální svobody. R. Nisbet zmiňuje ve své knize Konzervatismus: sen a realita Tocquevillův názor na zprostředkující skupiny: „Konzervativní stanovisko, které nejvýmluvněji zformuloval Tocqueville, je takové, že zprostředkující seskupení mají svou cenu jakožto moderující a kultivující kontext pro jednotlivce a zároveň jako ochranný val proti státní moci.“⁵⁰ Jednotlivci, kteří jsou součástí takových seskupení, k nim zachovávají loajalitu a jako celek dokážou fungovat jako protihodnota socialistické moci a rovnosti.

Zachování podobných skupin má hned několik výhod: 1. tvoří protiváhu rovnosti, 2. podporují existenci tradic, 3. posilují elementy, bez kterých nelze zaručit zachování

49 Nisbet, R.: Konzervatismus: sen a realita. Praha, Občanský institut 1993, s. 63.

50 Tamtéž, s. 65.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

individuální svobody, 4. posilují společenské role, které uvnitř skupin existují, přičemž společenské role souvisí s tradicemi.

Od počátku byli konzervativci velkými kritiky novodobých reformních hnutí, vidí v nich nestabilitu, ohrožení řádu společnosti a odcizení tradicím. Naproti tomu liberálové je vítají s otevřenou náručí. Osvobozenecká hnutí liberální myslitelé ztotožňují s rozvojem kreativity a posílením svobody.

Konzervativní postoj lze dobře vysvětlit na následujícím příkladu: respektuje tradiční roli ženy jako matky a manželky, problém ale přichází s moderními feministickými hnutími, které podle něj ženu vytrhují z její historicky dané role. Dlouho konzervativci odmítali účast žen na náboženství, úzkostlivě se stavěli proti volebním právům žen, protože nové role, které by měly ženy zastávat, zastiňují role tradiční. Proto obviňují liberály, že jejich činnost oslabuje společenskou strukturu. Liberálové se svým působením staví proti tradičním autoritám a společenským rolím.

Existují i další rozdíly ve smýšlení liberálů a konzervativců. Jedním ze základních rozdílů je, že pro konzervativce není hodnota individuální svobody absolutní, ale je podřazena hodnotě vyšší, totiž autoritě etablované vlády. Naopak u liberálů platí to, že svoboda může být omezena jen tím, že by někdo jejím užíváním utrpěl újmu. Konzervativci jim opět oponují, že omezení jsou předpokladem svobody, z čeho vyplývá, že snaha o její dosažení znamená zároveň usilovat i o její zmíněná omezení. Navíc svoboda pro konzervativce představuje hodnotu, která je důsledkem obecně přijatého společenského uspořádání a výsledkem procesu dlouhého společenského vývoje, není podmínkou jako u liberálů. Jak říká Roger Scruton: *„Svoboda jako společenský cíl je pochopitelná jen tehdy, je-li podřízena něčemu, co samo svobodou není; nějaké organizaci či řádu, které vymezují individuální cíle.“*⁵¹

51 Scruton, R.: Smysl konzervatismu. Praha, TORST 1993, s. 21.

Různá pojetí svobody v politických ideologiích

Nyní přistoupíme ke zhodnocení konzervativní ideologie a jejího pohledu na svobodu s pomocí 3 dichotomií svobody, které se rozlišují v rámci moderní politické filosofie. V rámci konzervativního směru hraje hlavní roli především tradice, o jejíž zachování se konzervativci snaží, a která tak ovlivňuje veškeré konzervativní smýšlení. Proto i přiřazení k jednotlivým dichotomiím je jí zásadně ovlivněno.

Pokud bychom měli říci, zda se konzervativci staví za politickou účast, s jejíž pomocí lze dosáhnout svobody, nebo za možnost, kde svoboda přichází tam, kde končí politika, volili bychom možnost druhou. Upřednostňují víc to, aby si mohli jednotlivci dělat, co chtějí. Ale i to má určité meze. Nejdou tak daleko jako liberálové, aby nechali jednotlivce jednat s téměř absolutní svobodou.

V případě druhé dichotomie rozhodně nemůžeme říci, že by si v konzervativní společnosti mohli jedinci dělat, co chtějí. Je třeba dodržovat řád a tak podporovat dlouhodobě zavedené a fungující tradice. Navíc svoboda jedinců není neomezená, ale podléhá autoritě vlády. Tudíž nezbyvá nic jiného než zvolit možnost druhou – pojetí svobody jako autonomie, kdy se autonomně rozhodujeme a jednáme ve prospěch tradiční společnosti.

U poslední dichotomie můžeme okamžitě odstrčit stranou pojetí tzv. účinné svobody, které spočívá především v přerozdělování majetku a zasahování státu pro dobro společnosti. Konzervativci jsou zásadně proti přerozdělování majetku, protože preferují soukromé vlastnictví. Zasahují sice do jednání jedinců, ale samozřejmě ve jménu tradic. Dlouhou dobu bránili ženám v získání volebních práv nebo v jejich působení v náboženských organizacích (důvod je blíže vysvětlen výše). Zásadně jsou proti provádění umělých přerušování těhotenství. Zasahují z jejich pohledu pro všeobecné dobro, protože změny a reformy, které jsou příliš rychlé a neuvážené, poškozují správné fungování společnosti.

Závěr

Závěrem je třeba říci, že v historii se objevovala celá řada koncepcí svobody. My jsme se zaměřili na ty nejdůležitější a nejvlivnější pro předchozí rozbor. V této práci se tak podařilo rozlišit několik zásadních pojetí svobody, která se objevují v moderní politické filosofii, a rozebrat jednotlivé ideologické pohledy. Na základě tohoto rozlišení jsme následně provedli zhodnocení a dospěli tak k závěru, že stanoviska výše jmenovaných ideologií se většinou zásadně liší. Jen v některých dílčích otázkách se ve svých idejích překrývají. Ale i přes některé shody musíme dojít nepochybně k závěru, že konkrétní postoje politických ideologií nelze sloučit, protože v praxi vedou k naprosto rozdílným výsledkům. Liberálové by nejradši nechali všechny občany, aby jednali sami podle svého vědomí a svědomí. Konzervativci si myslí, že je třeba dělat všechno proto, aby byly zachovány tradice. Fašisté a socialisté chtějí, aby se lidé realizovali ve prospěch státu.

Použitá literatura

1. **DAVID, Roman.** *Politologie*. 1. vyd. Olomouc: FIN, 1995. 373 s. ISBN 80-7182-011-3.
2. **GRAY, John.** *Liberalismus*. Praha: Občanský institut, 1999. 114 s. ISBN 80-86228-01-0.
3. **HEYWOOD, Andrew.** *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2005. 339 s. ISBN 80-86861-71-6.
4. **HEYWOOD, Andrew.** *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. 293 s. ISBN 80-85865-10-6.
5. **MACEK, Josef.** *Socialismus*. Praha: Státní nakladatelství, 1925. 192 s.
6. **MILL, John Stuart.** „O politickej slobode“. In: *Logika liberalizmu*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2005. 888 s. ISBN 80-7149-783-5.
7. **NISBET, Robert.** *Konzervatismus: sen a realita*. Praha: Občanský institut, 1993. 143 s. ISBN 80-900190-3-X.
8. **O'SULLIVAN, Noël.** *Fašismus*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002. 219 s. ISBN 80-7325-001-2.
9. **SCRUTON, Roger.** *Smysl konzervatismu*. Praha: TORST, 1993. 293 s. ISBN 80-85639-10-6.
10. **SHAW, George Bernard.** *Fabiánská pojednání o socialismu*. Praha: Rozhledy, 1896. 254 s.
11. **SWIFT, Adam.** *Politická filozofie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 190 s. ISBN 80-7178-859-7.